

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 13, Kasım 2018, ss. 17-29.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 13, November 2018, pp. 17-29.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2018.108
Geliş Tarihi/Received: 15.07.2018 Kabul Tarihi/Accepted: 24.10.2018

HELVACIZÂDE MUHARREM HASBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Helvacızâde Muharrem Hasbî's Life and Works

Zeliha KAPUKAYA*

Öz: 19. yy. ikinci yarısı ve 20. yy. başlarında Balıkesir'de yaşamış olan Helvacızâde Muharrem Hasbî Osmanlı şair geleneğinin son dönem temsilcilerindendir. Eski Türk edebiyatının nazım şekillerini kullanan şair, gazel ve kasidelerinden başka bilhassa manzum tarihleri ile tanınmıştır. Helvacızâde M. Hasbî, görev yaptığı Karesi İdadisinde uzun bir dönem ağırlıklı olarak dil ve edebiyat dersleri okutmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Karesi mebusluğu yaptıktan sonra çeşitli kamu görevlerinde bulunmuştur. Balıkesir'de yayımlanan Karesi gazetesi dışında döneminin çeşitli yayın organlarında da yazı ve şiirleri neşredilmiştir. Dil ve anlatımda başarılı manzum ve mensur eserler kaleme alan M. Hasbî Efendi'nin şiirleri sağlığında neşredilmemiş, ailesine bıraktığı şiir defteri sonradan yayımlanmıştır. Döneminde şairliği ve eğitimciliği ile Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatına katkı sağlayan M. Hasbî, Osmanlı kültür ve edebiyatının taşrada yaşamış özel örneklerinden biridir. Bu makalede Helvacızâde Muharrem Hasbî'nin hayatı, eserleri ele alınacak, müellifin şiir ve nesri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Helvacızâde Muharrem Hasbî, Balıkesir, taşralı şairler, manzum tarih, Balıkesir kitabeleri

Abstract: Helvacızâde Muharrem Hasbî who lived in Balıkesir in the second half of the 19th and early 20th century, is one of the representatives of the last term Ottoman poetry. M. Hasbî who uses types and forms of the previous Turkish literature other than his gazels and odes, he was also a master of verse history. M. Hasbî studied language and literature courses for a long period at Karesi High School where he worked. After the declaration of the The Second Constitutional Monarchy, he was appointed to Karesi in the parliamentary, as an assembly. He had been in various public posts since then. In addition to the Karesi newspaper published in Balıkesir, his poems and proses were published in various publications of this period. Poems of Helvacızâde Muharrem Hasbî who had successful verse and prose works in terms of language and expression, not published in the health. His poetry book left to the family, was published later. M. Hasbî who contributed to poetry and as an educator for Balıkesir's social and cultural life during his period, is one of the special examples The Ottoman culture and literature that lived in the countryside. In this article, Helvacızâde Muharrem Hasbî's life and Works will be discussed and his poetry and prose will be emphasized.

Keywords: Helvacızâde Muharrem Hasbî, Balıkesir, provincial poets, verse history, Balıkesir inscriptions

Giriş

19. yy. sonu 20. yy. başlarında Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatını; dönemine göre oldukça iyi durumda olan eğitim-öğretim kurumları, basın faaliyetleri ve bunlarla paralel olarak şehrin âlim ve sanatkâr şahsiyetleri şekillendirmiştir. Pek çoğu çeşitli eğitim kurumlarında hocalık yapmış olan bu şahsiyetler, bir yandan eğitim işleriyle ilgilenmiş diğer yandan şehrin kültürel hayatına yön vermişlerdir. Bu isimler arasında Yahya Efendizâde Ahmet Efendi, Bergamalı Sofu Mehmet Efendi, Minnetlerli Şafioğlu Mehmet Efendi, Bergamalı İbrahim Hoca, Helvacızâde Muharrem Hasbî, Yazıcızâde Muharrem Hasbî, Tahir Harimi Balcıoğlu,

* (Öğr. Gör. Dr.), Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Balıkesir/Türkiye, e-mail: zelihakapukaya10@hotmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0003-1946-6612

Kodanazzâde Hacı Ahmet Efendi, Ahmet Naci Efendi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi isimler sayılabilir. Şemsettin Sami'nin, *Kâmûsu'l-A'lâm* adlı eserinde Balıkesir halkı ve âlimleri için kullandığı *ulemâsı çok olup ahalisi çalışkan ve tahsîl-i ilme pek heveskârdır*¹ ifadelerini kanıtlar nitelikte ve bir taşra kenti olan Balıkesir'de Osmanlı kültür mirasına önemli katkı sağlamış bu isimler, sahip oldukları kültürel mirası eserleriyle geleceğe taşımışlardır. Önceki asırlarda Klasik Türk şiirinde Zâtî ve Râsih gibi iki kıymetli ismi çıkararak şehir, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Karesi Meşâhiri*'nde zikrettiği pek çok değerli âlim ve kalem erbabını yetiştirmiştir.

II. Abdülhamit döneminde modernizm ile geleneğin birlikte yürüdüğü sosyal ve kültürel ortam Balıkesir için de geçerli olmuştur. Balıkesir Rüşdiyesi ve Karesi Mekteb-i İdâdisi gibi modern usullerle eğitim veren okullar aynı dönemde açılmıştır. Müstecâbizâde İsmet, Helvacızâde Muharrem Hasbî, Abdülaziz Vecdi Tolun gibi şahsiyetler bu okullardan yetişmiştir. Yine 1886 yılında kurulan ve iki yıl yayın hayatında kalabilen *Karesi* gazetesi, tam manasıyla şehrin sosyal ve kültürel hayatına yön vermiş, kıymetli isimlerin yazı faaliyetinde önemli rol oynamıştır.² Bu isimler arasında *Helvacızâde Muharrem Hasbî* baş sıralarda yer almaktadır.

Metin Kayahan Özgül'ün "Pre-Ottoman Osmanlı şehir kültürünün birkaç damarlarından biri" olarak nitelediği; Balıkesir'i de içine alan İstanbul'dan önce Türkleşmiş Bursa, Edirne, İskodra gibi şehirlerde Osmanlı sanatının daha önce geliştiğinden bahsedilmektedir.³ İstanbul dışında taşranın çeşitli merkezlerinde de yaşatılan Divan şiiri geleneğinin Balıkesir'deki çok özel örneklerinden biri olarak Muharrem Hasbî; Zâtî gibi Balıkesir'den İstanbul'a gitmemiş, hayatının büyük bir kısmını Balıkesir'de geçirerek burada hayata veda etmiştir.

Helvacızâde Muharrem Hasbî (1863-1914), döneminde İdadi hocalığı, Karesi mebusluğu ve çeşitli devlet kademelerde görev yapmış, her şeyden öte şair kimliği ile tanınmıştır. Bilhassa çeşitli vesilelerle yazdığı manzum tarihlerle dikkat çeken şair, gazelleri ve devrin ileri gelenlerine yazdığı kasideleri ile sevilerek okunmuştur.

1. Helvacızâde Muharrem Hasbî

Muharrem Hasbî Efendi, bir helva imalathanesi sahibi olan Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu olarak 1863 yılında Balıkesir'de dünyaya gelmiştir.⁴ Rüştüyeden sonra Alaybey Medresesine devam eden Muharrem Hasbî, Hasan Basri'nin *Karesi* gazetesinde neşrettiği hâl tercümesindeki ifadeleriyle *Üstâd-ı küll Merhum Müftî Nuri Efendi Hazretleri'nin halka-yı tadrîsiyesinde Alaybey Medresesinde ikmâl-i nush ederek 1304 târihinde icâzet almıştır*.⁵

Muharrem Hasbî, medrese eğitimini devam ettirirken diğer yandan 1309 yılında tayin olduğu Karesi İdadisinde lisân-ı Osmânî ve belagat muallimi olarak yaklaşık on beş yıl muallimlik yapmıştır.⁶ Hasbî Efendi, İdadide hıfzıssıhha, Türkçe kitabet ve ulûm-ı diniye gibi dersler de vermiştir.⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bir dönem müdürlüğünü yaptığı Karesi İdadisinde Muharrem Hasbî'nin *309 senesi Martından 324 senesi Teşrin-i evveline kadar aralıksız müderrislik yaptığını ve cihet-i ilmiyeden müderrislik payesi ve 323'te İzmir paye-i*

¹ Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Kaşgâr Neşriyat, Ankara 1996, s. 12-19.

² Mustafa Özseri, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Hayatına Genel Bir Bakış", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, Ocak 2007, s. 183-196.

³ Metin Kayahan Özgül, *Helvacızâde Muharrem Hasbî, Hayatı ve Eserleri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 6.

⁴ Hasan Basri, "Muharrem Hasbî (1)", *Karesi*, nr.36, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.

⁵ Hasan Basri, "Muharrem Hasbî (1)", *Karesi*, nr.36, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.

⁶ Hasan Basri, "Muharrem Hasbî (1)", *Karesi*, nr.36, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.

⁷ M. K. Özgül, s. 1

mücerrediyile ödüllendirildiğini, 324 Teşrin-i sani de açılan Meclis-i Mebusan'a Karesi Mebusu olarak girdiğini nakleder.⁸

Muharrem Hasbî'nin talebelerine dönemin şartlarına nazaran *hür ve serbest* bir eğitim verdiği zikredilmektedir. Hasbî Efendi'nin Karesi İdadisindeki görevi 23 Temmuz 1908 (R 1324) tarihinde Meclis-i Mebusan'a seçilene kadar devam etmiştir. Meclis 18 Ocak 1912'de feshedilene kadar dört yıl Karesi mebusu olarak görev yapan ve sonrasında Balıkesir'e dönen Hasbî Efendi, Dârü'n-Nâfia Medresesinde tedrisata devam ederek yirmiden fazla talebeye "tekmîl-i nush" ettirmiştir. Muharrem Hasbî hayatının son döneminde, önce Liva Meclis-i Umumi azalığına daha sonra da encümen azalığına seçilmiştir. Encümen azalığında ve medrese müderrisliğinde bulunmakta iken vefat etmiştir.⁹ Muharrem Hasbî'nin Ocak 1914 sonlarında vefat ettiği ve evinin hemen karşısındaki Şeyh Lütfullah Camii haziresine defnedildiği çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁰ Ancak kabrinin olduğu yerden yol geçtiği ve mezarının kaybolduğu da söylenmektedir. Muharrem Hasbî'nin vefat ettiği yıl başlayan Birinci Dünya Savaşı ve akabinde gerçekleşen Yunan işgali ve Millî Mücadele yılları, ayrıca oğullarından Şehabettin Efendi'nin Sina Cephesi'nde şehit düşmesi ailenin sarsılmasına ve malî zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Bu gibi sebeplerden dolayı birçok mezar taşı kitabesi yazan Hasbî Efendi'ye bir mezar taşı nasip olmamıştır.¹¹

Muharrem Hasbî, mebusluk görevi dışında ders vermeyi ve yazmayı hiçbir zaman bırakmamış, pek çok basılmamış eser kaleme almıştır. Şiire ve edebiyata olan merakı küçük yaşlardan itibaren eser vermesine yol açmış, henüz on altı yaşında iken matbuata makaleler, şiirler göndermeye başlamıştır. Muharrem Hasbî manzum tarih yazıcılığı ile dikkati çekmiştir. Dönemin Karesi Livasında mevcut pek çok eserin kitabesinde Hasbî Efendi'nin manzum tarihleri bulunur.¹² *Karesi* gazetesi muharrirlerinden de olan Muharrem Hasbî, hayatının son dönemlerinde sağlığını kaybettiğinden yazı yazamaz olmuş ancak talebelerine ve gazeteye fikrî ve manevî yönden destek olmayı sürdürmüştür. Muharrem Hasbî'nin Arap, Fars dillerine derinlemesine vâkıf ve Fransızcaya da yeterli derecede aşina bir şair ve eğitimci olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilir.¹³

2. Muharrem Hasbî'nin Eserleri

Helvacızâde Muharrem Hasbî'nin erken yaşlarından itibaren şiir yazmasına rağmen eldeki şiirlerin sayısı fazla değildir. Ailesi vasıtasıyla günümüze ulaşan şiir defterinin dışında başka şiirlerinin de olduğu kuvvetle muhtemeldir. 11 kaside, 44 gazel ile 57'si tarih manzumesi olmak üzere 66 kıtası mevcut olan şair, ebced hesabıyla düşürdüğü tarihlerde de başarılıdır.¹⁴

Şairin basılmamış *Divan-ı Aşk* adında bir eserinin daha bulunduğu ancak eserin kayıp olduğu çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir. *Çağlayan* dergisinin 1 Ocak 1926 tarihli 6. sayısında *Divan-ı Aşk* başlıklı bir nota yer verilmekte ve notta "*Helvacızâde Muharrem Hasbî Efendi'nin henüz gayr-ı matbu olan külliyyat-ı eşârî elimize geçti.*" ibaresi bulunmaktadır.¹⁵ Söz konusu şiirlerin ayrı bir divan olabileceği ya da ailesinde mevcut olan ve daha sonra yayımlanan şiirleri olduğu zannedilmektedir. Bu konu açıklığa kavuşmuş değildir.

Helvacızâde'nin nesri hakkında ise pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Şairin hayatını ve eserleri üzerinde kısaca bilgi veren ve mevcut şiirlerini neşreden Metin Kayahan Özgül, Adana Mekteb-i İdadisi muallimlerinden Ali Rıza Efendi'nin *Fezâil-i Askeriyye* adlı eserinin neşri

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir 1998, s. 4.

⁹ İ. H. Uzunçarşılı, s. 4.

¹⁰ M. K. Özgül, s. 3.

¹¹ M. K. Özgül, s. 3.

¹² Hasan Basri, "Muharrem Hasbî (3)", *Karesi*, nr. 38, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.

¹³ Hasan Basri, "Muharrem Hasbî (1)", *Karesi*, nr. 36, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.

¹⁴ M. K. Özgül, s. 8.

¹⁵ *Çağlayan*, "Divan-ı Aşk", Sayı 6, 1 Ocak 1926.

üzerine yazdığı bir yazı dışında Muharrem Hasbî'nin nesri hakkında bilgi vermemektedir.¹⁶ Bu nedenle gazete yazılarının taranması ve neşredilmesi Muharrem Hasbî'nin nesrinin ve yazı hayatının bütün yönleriyle ortaya konulması için önem arz etmektedir.

Muharrem Hasbî Bey, Hasan Basri'nin Karesi İdadisinden hocasıdır. Hasan Basri'nin ilk şiirlerini de tashih etmiştir.¹⁷ Hasan Basri Çantay'ın, vefatından sonra hocası Muharrem Hasbî'nin kitaplığından senelerce istifade ettiği bilinmektedir.¹⁸

2.1. Şiirleri

Muharrem Hasbî, klasik Osmanlı şiirinin son halkalarından biridir. Şairin derli toplu matbu bir eseri yoktur. Hayatının her döneminde sürekli yazı ve şiir yazarak devrin mecmualarına gönderen Hasbî Efendi'nin şiirleri hakkında bilgi sahibi olunabilecek en önemli kaynak ailesine bıraktığı ve daha sonra neşredilen şiir defteridir. Defterdeki şiirler Metin Kayahan Özgül'ün Helvacızâde Muharrem Hasbî'ye dair kitabında neşredilmiştir. Şiirlerine dair başvuru niteliğindeki tek çalışma budur. Şiirleri içinde 1 naat, 44 gazel, 11 kaside ve çok sayıda kıta ve manzum tarih bulunmaktadır. İki tane de tasavvuf temalı şiiri mevcuttur. Bu şiirlerden başka *Karesi*, *Çağlayan*, *Irmak*, *Kaynak* gibi gazete ve mecmualarda Muharrem Hasbî'den alınmış şiirlere yer verilmiştir.

Muharrem Hasbî'nin şiirlerinin altında yazılış tarihleri bulunmakta ve özellikle birer manzum tarih olan şiirlerinde, manzumelerin hangi vesile ile yazıldığı belirtilmektedir. Aşk, tasavvuf, ölüm gibi temaları kullanan şair, devrin yöneticilerine övgü dolu şiirler yazmıştır. Şair, eski Türk şiirinin nazım tür ve şekillerini kullanmış, yaşadığı dönemin edebî değişimlerinden pek fazla etkilenmemiştir.

Hasbî Efendi'nin şiir defterinin mürettep bir divan düzeninde olmadığı görülür. Bunun için tevhid, tahmid, münacât gibi kasideler yer almamaktadır. Bu durum Muharrem Hasbî'nin şiirlerinin kayıp veya eksik olduklarını düşündürmekte ayrıca şairin hayatında şiirlerini tertip ederek bir divan düzeninde derleyip bastırmaya fırsat bulamadığını göstermektedir.

Şiirlerinin ilk sırasında “Na't-ı Resûl-i Kibriya” başlıklı 17 beyitlik bir naat yer almaktadır. Hasbî Efendi bu şiirinde peygamber sevgisini coşkulu bir üslupla dile getirmiş, Hz. Peygamber'i yüceltmiş, onun yaratılmışların övücüsü, kâinatın ışığı, Hakk'ın tecelligâhı olduğunu işlemiştir. Hasbî Efendi naatına şu beyitlerle başlar:

Ey serîr-i hilkatın şâhenşeh-i fahr-âveri
Ey nübüvvet bağının gül-gonce-i zîbâ-teri

Sen o şems-i âlem-ârâ-yı hüdasın bî-gümân
Senden almıştır ziyâyı kâinatın her yeri

Nâm-ı pâkin neş'e-fermâ-yı cihân-ı ihtidâ
Pertevindendir cihânın çeşminin tâb u ferî¹⁹

Klasik Türk şiirinin en önemli muhteva malzemelerinden biri de tasavvuftur. M. Hasbî Efendi'nin yaşadığı dönemde tasavvuf eskisi kadar toplumsal hayatta yer almasa da etkinliğini devam ettiren bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla “vahdet-i vücûd, seyr-i sülûk, tarîk, aşk, insan-ı kâmil, rindlik, melâmilik” gibi tasavvufî kavram ve konular Hasbî Efendi'nin tasavvuf temalı şiirlerinde sıklıkla kullanılmıştır.

M. Hasbî'nin “Dervişâne” adlı manzumaesi tasavvufun temel konularını anlatan, hoş bir üslupta yazılmış şiirlerinden biridir. “*Sureti mahvedelim mazhar-ı mânâ olalım*” nakaratlı bu

¹⁶ M. K. Özgül, s. 10-11.

¹⁷ Hasan Basri Çantay, “Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay”, Haz. K. Kâni Akpınarlı, *Balikesir Adalet*, Sayı 733, 30 Aralık 1964.

¹⁸ M. K. Özgül, s. 9.

¹⁹ M. K. Özgül, s. 19.

şiiir, tasavvufta “suret” karşılığı olarak kullanılan ve “suretle zâhir olan sıfat âlemi” olarak tanımlanan “mana”²⁰ tezatlığı üzerinden tasavvuf yoluna girmiş bir “sâlik”in hâllerini tasvir etmektedir. Şiiir baştan sona tasavvuf ehlinin nasıl olması gerektiğini anlatır.

*Dergeh-i Hakk'a girip zâkir-i Mevlâ olalım
Hû deyip mest-i mey-i nükte-i illâ olalım
Bahr-ı tevhîde dalıp aşkıla deryâ olalım
Sûreti mahvedelim mazhar-ı mânâ olalım
El verip pîrimize hâdim-i dergâh olalım
Bağlayıp Hakka özü âşık-ı billâh olalım
Kalbi tathîr ederek nâil-i billâh olalım
Sûreti mahvedelim mazhar-ı mânâ olalım
(...)
Sâlike reh-zen olur gâile-i mülk-i vücûd
Kalmasın sînede hiç vesvese-i bûd ü ne-bu'd
Himmet-i pîrle olup garka-i deryâ-yı şuhûd
Sûreti mahvedelim mazhar-ı mânâ olalım²¹*

Eski Türk edebiyatının en çok kullanılan nazım şekillerinden gazeller, döneminin yeniliklerden pek etkilenmemiş Muharrem Hasbî'nin şiiirlerinde önemli yer tutar. Klasik Türk şiiirinin estetik anlayışını benimsemiş olan Hasbî Efendi'nin gazellerinde aşk duygusu rindâne bir üslûpla işlenmiştir. Örneğin “ağlar” redifli gazeli divan şiiirinin norm ve değerlerini, hayal, imaj ve anlatım vasıtalarını yansıtır. Ayrıca bu şiiirde Muharrem Hasbî'nin Fuzûlî'yi anımsatan söyleyişleri dikkat çeker.

*Gönül rencîde-i hâr-i firâk-ı yârdır ağlar
Gözüm encüm-şümâr-ı leyle-i idbârdır ağlar
(...)
Gül ağlar sünbül ağlar bülbül-i şûride-hâl ağlar
Cihânda her gönül bir hâr elinden bî-zârdır ağlar
(...)
Okunsun ben gidersem bezm-i gamda bâ'de-mâ Hasbî
Bu bir manzume-i feryâd-ı mânidârdır ağlar

Şeb-i yeldâ-yı gamda dîde-i haste-i hicran
Hevâ-yı kâkül-i dildâr ile bîdârdır ağlar²²
(...)*

Türk şiiirinin yenileştiği bir dönemde taşrada yaşayan bir şair olarak Hasbî Efendi, eski edebiyatımızın estetik değerlerini şiiirlerinde korumaya çalışmıştır. Yazdığı dönemde aşka ve aşkın nesnesi olarak sevgiliye bakışta köklü değişiklikler olsa da kendisi bu değişimden etkilenmemiştir. Şairin sevgili ve aşk tasavvuru en açık şekilde “olmalı” redifli gazelinde anlatılmaktadır.

*Bülbül ağlasa da ol gonce-i handân olmalı
Yansa da pervânesi şem'-i fûrûzân olmalı
(...)
Bak şu timsâl-i letâfet şehriyâr-ı hüsne kim
Tahtgâh-ı dilde işte böyle sultân olmalı

Şâirim kılmam tenezzül sevmeğe her dil-beri
Sevdiğim bedr-i münîr-âsâ dıraşşân olmalı*

²⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, İstanbul 1998, s. 262.

²¹ M. K. Özgül, s. 129-130.

²² M. K. Özgül, s. 146.

*Dâğlarla etmeli tezyîn fezâ-yı sîneyi
Tâ nigâh-ı husrev-i hûbâna şâyân olmalı*²³

Muharrem Hasbî'nin devlet adamları için yazdığı şiirlerinin çoğunluğu dönemin Balıkesir mutasarrıflarınadır. Hasbî Efendi; kaside ve manzum tarih türünde yazdığı şiirlerinde kendisinin, Balıkesirlilerin memnuniyetini ve minnet duygularını dile getirmiştir. Bu mutasarrıflar Ömer Âli Bey, Said Bey ve Mehmet Ali Aynî'dir. Ayrıca bu şiirlerin bir kısmında gelenek olduğundan *Bu dîn ü devletin i'lâ-yı şânı mülkün i'mârı / Hudâ'dan Hazret-i Abdülhamid Hân'a müyesserdir*²⁴ beytinde olduğu gibi devrin padişahı İkinci Abdülhamit'ten bahsedilir.

Muharrem Hasbî'nin kasideleri içinde Ömer Âli Bey'e yazdığı kasidenin özel bir yeri vardır. Balıkesir depreminden sonra yıkılan Zağnos Paşa Camii başta olmak üzere şehri yeniden ayağa kaldırmış olan Ömer Âli Bey'e Balıkesirli şairlerin çeşitli kasideler yazdığı bilinmektedir. Bu şairlerden biri olarak Muharrem Hasbî; Ömer Âli Bey'e yazdığı kasidesinde halkın duygularını etkileyici bir dille ifade etmiştir. Hasbî Efendi:

*Reşidü'l-himmet-i nuzzâm-ı fikret umde-i devlet
Cenâb-ı Âli-i fahrü'l-eâlî tâhirü'l-vidân*

*Hümâ-yı himmeti bast-ı cenâh-ı re'fet ettikçe
Olur her nokta-i bâğ-ı vatan mâmûre-i ekvân*

*Mekân! Feyz-i bahâr-ı himmetinden tâze cân buldu
Mekân! Selsâl-i lutf-ı nimetinden dâimâ reyyân*

(...)

*Bilenler Balıkesr'in hâl-i bî-sâmânını sâbık
Görünce şimdiki umrânın elbette olur hayrân*²⁵

diye başlayarak depremde yerle bir olan kamu binalarının caddelerin ve şehrin önemli yapılarının Ömer Âli Bey tarafından nasıl onarıldığını ve şehrin ayağa kaldırıldığını anlatır. Bu kaside adeta Hasbî Efendi'nin dilinden Balıkesirlilerin Ömer Âli Bey'e teşekkürüdür.

Hasbî Efendi'nin Balıkesir mutasarrıflarından Said Bey zamanında mutasarrıfın şehre hizmetlerini anlatan şiirleri de mevcuttur. Bilhassa manzum tarihlerde adı geçen Said Bey zamanında şehrin Laz ve Kürt eşkıyasından kurtuluşunu anlatan;

*Ravnâk-efzâ-yı tasarruf Hazret-i Mîr-i Said
Mazhâriyetle Hudâ'nın avnine bulmakta şan*

mısralarıyla başlayan şiirinde Said Paşa'nın padişahın himmetine muvafık bir devlet adamı olarak Balıkesir'in sıkıntılara çare olduğunu anlatır. Manzum tarihin bir bölümünde yer alan şu beyitler Balıkesir tarihi için önemli bir olaya işaret etmektedir:

*Hüsn-i tedbiri ile itlâf edildi Lâzla Kürd
Geldi bu yüzden de şimdi herkese emn ü amân*

*Eyleyip hâr-ı şekâvetten livâyı kâmilen
Âbyâr-ı lütfu tathîr eyledi bir gülsitân*

*Ben tevârihimle Hasbî ettim i'lân-ı mesâr
Lâz şakî Yûsuf geberdi şâd olur cümle cihân*

1324²⁶

²³ M. K. Özgül, s. 41.

²⁴ M. K. Özgül, s. 138.

²⁵ M. K. Özgül, s. 39-40.

²⁶ M. K. Özgül, s. 130-131.

Muharrem Hasbî Balıkesir'de görev yapmış mutasarrıflardan Mehmet Ali Aynî'nin iki gazeline de nazire yazmıştır. Bu nazirelerden biri “benzetirim” redifli olanıdır.²⁷

*Güzâr-ı ömrümü seyr-i sehâba benzetirim
O seyri râh-ı fenâda şitâba benzetirim.*

*Gelince goncelerinden de câna bûy-ı hazân
Safâ-yı fasl-ı bahârî azâba benzetirim.*

Nazirenin son beytinde Hasbî Efendi, Aynî'nin kalemını Nedim'e benzetererek onu övmektedir:

*Cenâb-ı Aynî ki Hasbî o mîr-i nâm-veri
Nedîm-i sâhib-i faslû'l- hitâba benzetirim*²⁸

Muharrem Hasbî'nin şiirlerinin büyük çoğunluğunu manzum tarihleri ve kıtaları oluşturur. Balıkesir ve çevresinin önde gelen isimlerinin doğum ve ölüm tarihlerinin, yeni yapılan cami, çeşme, mescit, okul gibi binaların kitabelerinin yegâne şairi Muharrem Hasbî'dir. Bütün bu manzum tarihler Muharrem Hasbî'nin usta bir şair olduğunu ortaya koymakta, kendisine bu konuda talebin fazlaca olduğunu göstermektedir. Bunlar içerisinde “*Hareket-i Arzdan Kâmilin Harâb Olan Zağnos Mehmed Paşa Câmi-i Şerîfi'nin Müceddeden İnşâ ve İhyâsının Târih-i Hitâmı*” başlığıyla kaleme aldığı 96 beyitlik manzum tarih en gösterişli olanıdır. Bunun dışında Hasbî Efendi'nin yine Zağnos Paşa Camii'nin onarımı için beyit ve dörtlükler halinde yazılmış tarihleri de bulunmaktadır.²⁹ Şairin bu olay üzerine çok sayıda manzum tarih yazması Paşa Camii'nin Balıkesirliler için ne kadar büyük bir değer taşıdığını göstermektedir.

Muharrem Hasbî'nin imar faaliyetleri konusunda yazılmış manzum tarihlerde ismi en çok geçen devlet adamı Mehmet Ali Aynî'dir. Kaya Bey Türbe ve Camii, Karaoğlan Camii, Hasan Çelebi, Darülfeyz, Tevfikiye gibi mekteplerin inşası için Muharrem Hasbî'nin yazdığı bazısı dörtlük bazısı da 3-6 beyit olan manzum tarihler, Mehmet Ali Bey'in Balıkesir'de oldukça önemli eğitim faaliyeti gösterdiğinin açık belgesidir.³⁰ M. Ali Aynî hatıralarında M. Hasbî'nin manzum tarih yazıcılığında Balıkesir'de en çok talep edilen şair olarak teveccüh gördüğünden bahsetmektedir.³¹

Hayatının önemli bir kısmını eğitimci olarak geçiren Muharrem Hasbî'nin eğitim konulu şiirlerine de rastlanmaktadır. Örneğin; “Talebe Tarafından Münâcât “şiiri bir marş havasında yazılmış ve zamanında Balıkesir mekteplerinde okutulmuştur.³²

*Biz ki nev-reste-nihâlân-ı hayâtız yâ Rab
Tâlib-i neşve-i irfân ü necâtız yâ Rab
Âciziz müftekir-i avn ü sebatız yâ Rab
Kıl bizi gâye-i tahsil-i maarifle be-kâm
(...)
Mekteb-i feyzimizi mehd-i füyûzât eyle
Rahle-i sa'yimizi ufk-ı kemâlât eyle
Râh-ı tahsilde bizi nâil-i hâcât eyle
Kıl bizi sâye-i tahsil-i maarifle be-kâm*

²⁷ “Benzetirim” redifli gazele Hasan Basri'nin de bir naziresi bulunmaktadır. Bknz. Hasan Basri Çantay, Babamın Şiirleri, Hz. Mürşit Çantay, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1964.

²⁸ M. K. Özgül, s. 152-153.

²⁹ M. K. Özgül, s. 98-109.

³⁰ M. K. Özgül, s. 168-172.

³¹ Mehmet Ali Aynî, *Hatıralar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 63.

³² İ. H. Uzunçarşılı, s. 13-14.

Şiirin ortalarında üç kıtayı padişah İkinci Abdülhamit'e övgüye ayrılmıştır. Bu dörtlüklerde padişahın ilim ve irfanın koruyucusu olduğundan, memleketin her yerinin gülşene döndüğünden, marifet ehlinin onun zamanında ferah-yâb olduğundan bahsedilir ve padişahın ömrünün uzun olması için dua edilir.³³

Muharrem Hasbî'nin ölen şahıslar için yazdığı manzum tarihleri sayıca fazladır. Bu manzum tarihler arasında insanın ölüm karşısında acizliğini anlatan, ölümü düşündüren, içinde yoğun bir trajedi duygusunun bulunduğu "Âlem-i Gurbete İrtihâl Eden Bir Genç Lisânından" başlıklı şiirin özel bir yeri vardır. Şiirde teatral bir üslup dikkat çekmektedir:

*Âlem-i gurbette kim ağlar şu izmihlâlîme
Ağla ey seng-i mezârım bâri sen ahvâlîme*

*Haksârâne vedâ ettim cihan gülzârına
Ağladım yandım bu uzlet-gâha isti'calime*

*Eyledim bâğ-ı fenâdan derd-i hasretle güzer
Mâder-i bî-çâreme ümmîd-i istikbâlîme*

(...)

*Ey ecel ey hâdim-i bî-rahm-ı bünyân-ı hayât
Pek tarâvette şitâb ettin benim ihlâlîme*

Şiirin son beytinde ölen gencin dilinden Hasbî kendine seslenmektedir:

*Ağladım Hasbî bu kahr-ı gurbetin kurbânına
Peyrev oldum girye-zen kilik-i şikeste-bâlîme.*³⁴

1323 Ramazan

Muharrem Hasbî'nin bir "Kitâbe-i Seng-i Mezâr" şairi olarak anılmasına sebep olan ve şehrin imarına kayıt düşüren manzum tarih kitabeleri şu başlıklarla yazılmıştır:

Balıkesrî Mahkeme-i Hukuk Âzâ Mülâzımı Aziz Efendi'nin Mahdûmu Eşref Efendi

Müddeî-i Umûmî Muâvini İzzetlû Necib Efendi'nin Mahdumları Suad'ın Târih-i Vilâdeti Hakkında

Bandırma'da Ehibbâ-ı Kirâmdan Müezzîn Hasan Efendi Birâderimizin Vefât Eden Zevcesine Kitâbe-i Seng-i Mezâr

Bigadiç Hükûmet Konağının Târih-i İnşâsı

Balıkesrî Mekteb-i İdâdisi'nin Târih-i İnşâsı

Kasaplar Câmi-i Şerîfi'nin Târih-i Tâmiri

Bu Kere Kepsut'ta Müceddeden İnşâ Olunan Hükûmet Konağının Târih-i İnşâsı

Vefâtı Bütün Ehl-i Vicdânı Dağdâr-ı Teessüf Eden Edîb-i Lebîb Mora Yenişehirli Mahmud Kemâleddin Efendi Birâderimizin Târih-i İrtihâlî

Bir Garîbenin Seng-i Mezârına Yazılmak Üzere Söylenmiştir.

Ehibbâ-yı Sâdikamdan Dâder-i Vicdânım Hakkı Bey'in İrtihâlîne

Sındırgı Müftüsü Mehmed Bedreddin Efendi'nin Târih-i Vefâtı

Reîs-i Cezâ Abdurrahman Azmi Beyefendi'nin Kerîmesi Kitâbe-i Seng-i Mezârı İçin

Sındırgı Hükûmet Konağı'nın Târih-i İnşâsı

³³ M. K. Özgül, s. 81.

³⁴ M. K. Özgül, s. 119-120.

Cenâb-ı Şehinşâh-ı Sultan - Zamîr Han-ı Sâhibü'z-Zaman Hazretlerinin Taht-ı Cülûsunun Yirmi beşinci Sâlinde Söylenmiş Ola Târihtir

Sındırgı'da Müftü Faziletli Sâdık Efendi Tarafından İnşâ Ettirilen Kütüb-hâne'nin Bâbına Yazılmıştır.

Hâlâ Adana Düyûn-ı Umûmiyye Müdürü Tireli-zâde Ahmet Azmî Efendi'nin Kerîmeleri Bedriye Hanım'ın Vefâtına

Manyas Nâhiyesine Merbut Hamamlı Karyesinde İnşâ Olunan Câmî-i Şerif İçin

Burhaniye'nin Pelid Karyesinde Yaptırılan Bir Çeşme İçin Yazılmıştır.

Dârünnafia Medresesi'nin Târih-i İnşâsı

Ziraat Bank Şûbesi Başkâtibi Burak- Zâde Ahmed Efendi'nin Kerîmesi Târih-i Vefâtı

Bandırma Eşrâfindan Çırpanlı Hacı Ali Ağa Merhûmun Tarih-i Vefâtı

Hâkim-i Sâbık Faziletli Abdülhalim Bey'in Kehvâre-Zîb-i Şühûd Mahdumları Eb'ul Ferec Abdülmennan Bey'e Târih-i Velâdet

Hareket-i Arzdan Kâmil Harâb Olan Zağnos Paşa Câm-i Şerîf'inin Müceddeden İnşâ ve İhyâsının Târih-i Hitâmı

Barutçzâde Süleyman Efendi'nin Mahdumları Sadreddin Efendi'nin Târih-i Vefâtı

Kebşud Tabur Kâtibi Rif'atlı Hilmi Efendi'nin Mahdumları Hayreddin Efendi'nin Târih-i Vefâtı

İzmirler Mahallesi'nde Müceddeden İnşâ Olunan Mescidin Târihi

Bandırma'da İnşâ Olunan Çeşme İçin

Bandırma Tahrîrat Kâtibi Aziz Efendi'nin Kerîmeleri Hayrûnnisâ Hanımı'n Târih-i Vefâtı

Tebrik

Mutasarrıf-ı Livâ Saâdetlü Said Beyefendi'nin Vefât Eden Kerîmeleri Firdevs İçin Pederleri Lîsânından

Sancak Taburu Kolağası Rif'atlı Rıza Efendi'nin Mahdûmu Mehmet Sabri'nin Târih-i İrtihâli

1324 Sene-i Hicriyyesinde Cülûs-ı Meymenet-Me'nûs-ı Cenâb-ı Pâdişâhî Şeref- Müsâdif Olan Rûz-ı Firuzda Küşâd Olunan Bursa Sergisi İçin

Kayabey Türbe Câmî-i Şerîfi'nin Müceddeden Târih-i İnşâsı

Müceddeden İnşâ Olunan Hasan Çelebi İbtidâi Mektebi'nin Târih-i İnşâsı

Dârülfeyz Mektebi'nin Târihi İnşâsı

Karaoğlan Câmî-i Şerîfinin Müceddeden Târih-i İnşâsı

Tevfikiyeye

Maarif Nâmına İnşâ Olunan Hânenin Târih-i İnşâsı

Kebşud'da Tecdîd Edilen Oruçbey Câmî-i Şerîfi

2.2. Nesirleri

Muharrem Hasbî'nin nesirleri hakkında Metin Kayahan Bey'in kitabında Kıbrıs'ta yayımlanan *Zaman* gazetesinde çıkan 27 Ocak 1896 tarihli yazısı dışında herhangi kayda yer

verilmemiştir.³⁵ Ancak şairin biyografisinden İstanbul'a yazılar gönderdiği ve Balıkesir'de şehrin ilk özel gazetesi *Karesi*'de yazdığı bilinmektedir.

Araştırmalarımız sırasında Muharrem Hasbî biyografisine önemli katkı sağlayacak Hasan Basri imzalı 3 bölümlük hâl tercümesine rastlanılmıştır. Hasan Basri Çantay, idadiden hocası Muharrem Hasbî'nin hâl tercümesini yazdığı *Karesi* gazetesinde, ona ait bir taziyenâmenin bir bölümü neşretmiştir. Yazı, *Karesi* gazetesinin 38 numaralı, 29 Kânunuevvel 1331 / 11 Ocak 1916 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Hasbî Efendi'nin bahsi geçen yazısı şöyledir:

“Merhum Hasbî Efendi'nin Meşhur Hafız Şakir Efendi'nin vefatı üzerine Esbak Seyhülislam Musa Kâzım Efendi Hazretlerine yazdığı taziyetnamenin bazı fıkraları:

Üstâzü'l-Küll

Hoca Hafız Şakir Efendi'nin vefatını duydum. İnâre-sâz-ı âfâk-ı İslâmiyet olan o hurşid-i şa'saa-nümün-ı fezâilîn şâm-ı kemâle vâsıl olmadan iğtirâb-güzîn-i ufk-ı zevâl, o kitâb-ı zî-hayât-ı kemâlâtın zîb-i kütübhâne-i şühûd olduğu hâlde hatime-i ress-i inhilâl olduğu gazetelerde görülür görülmez kulûb-ı ervâh temiz teessürât-ı ateşin, bütün gözler katarât-ı hûnîn içinde kalmıştır. Ne ziyâ'-ı azîm-i ciğer-suz!

İş'a-i füyûzâtın şeref-pezîr-i iftihâr ve feyz-i münîr ifâdelerinden ziyadâr olan çerâğ-ı ilm ü marifetleriyle âlem-i İslâmiyet yek-zebân teessür ve hem-âvâze teessür olsa sezadır. Çünkü kalb-kâh-ı İslâmiyet o afitâb-ı fazîletin envâr-ı füyûzâtıyla lem'a-zar-ı mefharet, vücûd-ı mekarim-nümudu her tâlib-i feyz u hakîkate kible-gâh-ı ümîd ve mürâcaat idi. Kabr-i pâk-ı merhûm mehbit-i levâmi-i rahmet ve tâir-i ruh-ı per-fütûhî âşîyan-saz-ı bâğ-ı kurbîyet oldukça âğûş-ı hâk-ı siyâh o vedî'a-i kıymet-dâr ile iftihâr etsin. Acz-i beşerîyyet gibi bir zencir-i tahakküm ve takayyüt altında bulunan insan bu âlem-i inkilâbda her varlığın bir yokluğa her bahârın da bir hazâna resîde olması kudret-i fâtırının bu âlem-i imkâna bahşâyış-ı ezelsi olan hudûs gibi bir kanûn-ı lâ-yetegayyerin cümle-i ahkâm u şânından bulunduğu mülâhaza ve muhâkeme ederek teselli ve teslimiyet vadilerinde icâlâ-i semend-i efkâr ederken pîş-gâh-ı azminde ve rây-ı perde-i takdîrin rû-nümün bir haber-i siyâhın veyahut bir hâdise-i elîmenin darbe-i zuhûriyle sarsılarak li-azide pây-ı hayret ve mağlûb-ı ıztırâb ve küdüret olup kalır. Hâce-i bî-misâlin haber-i elîm-i vefâtı bu âteşin ve zehr-nâk olan darbelerin en şedîd ve en tahammül-fersâ olanlarından. O fâzıl-ı...bî...nin mevcûdiyet-i fânisi mütevârîü'l-hadd-i ebedîyyet olmuşsa da âlem-i fazl u irfana ibdağ edildiği âsâr-ı devr-i hayâtı ile'ebed zîver-uyûn-ı erbâb-ı meânî, feyz-i münîr-i cihân-pîrâ yer yüzünde yetiştirdiği zât-ı üstâdâneleri gibi musâbih-ı ilm u ma'rifetleriyle nâm-ı benâmî şeref-fermâ-yı bükâ olacağından manevî bir hayât-ı ebedîye mâliktir. “Eserü'l-mer' umre's-sânî değil mi? Varsın seng-i mezârı o kara toprak altında bir vücûd-ı kâmilin inhilâl-pezîr-i fenâ, bir nûr-ı cihân-fürûz-ı İslâmiyet'in gözlerinden ebedî nihân olduğunu gösterebilir. Bu cihetin ma'neviyete ne taallükü var? Her munsif-ı mütedeyyini “Heleke'n-nâsü hatta'l ulemâi” demekle “Heleke'nâsü hatta'l enbiyâi” mesel-i meşhûruna nazîre icâdına sevk eden bu yokluğa her kalb-i pâk her akl-ı selîm yanmaz mı? Zevâl denilen bir ârıza-i inkırâzdan merhum gibi safahât-ı âlem-i İslâmiyet'e feyz-ı hayât bahş eden efâhîm ü eâzîm-i dîn-i mübînin masun ve müteâlî bulunmasına ber-lüzum-ı hüsn etmek merkez-i tabiisinden oynayan akıllara umûr-ı tabîi gibi görünüyor. Sanki bir emr-i mevhum kisve-i hakîkate bürünerek pîş-gâh-ı vehm-i hayâlde gezinmeye başlıyor. Heyet-i ictimâiyenin revnâk-ı tîrâz-ı nizâm u silmânı olan kavânîn-i aleyhiyenin tercümân-ı ahkâmı, millet-i necfîbe-i selâmiyenin vezâif-i dîniyye dâiresinde rehber-i harekât u ef'âlî bulunan bu misli mevâhib-i nâdire-i kudrete hâkdân medeniyetin iftikâr-ı küllisi bulunduğu der-kâr olduğundan kavâid-i temeddün zîb-i mecelle-i kevn u karâr oldukça her müslim-i medenî o vâris-i hayr'ül beşerin o şems-i tâbân-ı âfilin iftirâk-ı ebedîsinden kan ağlamaz mı? Buralarını pîş-muhâkemeye alabilen bir sâhib-i vicdân ve insâfın hâcemizin gaybubetinden dolayı ne kadar mütelehîf ve ne kadar müteessir olacağını artık takdir ediniz. O meşkât-ı feyz-i ilâhî merkez-i füyûzât olan İstanbul'un dînen medâr u iftihâr u âfâk-ı sâire-i ümmetin de kiblegâh-ı teveccüh ü ihtirâmı idi. Ne kadar eşk-i teessür dökülse sinede yanan ateş-i telehhüfe rişâşe-i teskin olamaz. Belki o katreler mâye-i iltihâb-ı derûndur. Dîde-i musâib-

³⁵ M. K. Özgül, s. 46.

dîde yine ağlamağa zâten lâle-zâr-ı dâğ- hunin olan ciğer-kâhım yeni baştan dağlamağa başladı.

Yâ Râb! Bu bende-i acz-alûd bu sademât-ı âlem-fersâya nasıl sine-i metânet ve iktihâm açabilsin? İcâd-ı felâket eden sensin! Sabr u tahammül ihsân edecek yine sensin! Her şey hâme-i kudretinle nakş-pezîr-i sıhhiye-i imkân olur. Sînelerde gönüllerde açılan kanlı yaralara, ciğer-şikâf rahnelere bir çâre-i iltiyâm ve imâret ihsân et! Zavallı kulların böyle hâksâr-ı şedâid olup kalmasın! Silsile-i musâible pâ-beste-i şedâid olup gitmesin! Yâ Râb bu merâret-i harâret pek cân güdâzır! Ey hâce-i irfân-penâh! Sevgili üstadımızın kefen-pûş-ı zevâl olmasından dolayı ne kadar tehzîz-i hâme-i feryâd etsem bu bâbdaki ihtisâsât-ı telehhûf-kârânemin binde birini tasvîr edemeyeceğim. Varsın kalemim de olsun hikmet gibi akde-dâr-ı sükût olsun! “İnnellâhi ve innâ ileyhi râciûn!...”³⁶

Muharrem Hasbî'nin taziyenâmesindeki edebî ifadelerin derinliği, zenginliği, dili kullanmadaki başarısı müellifin sanatında ulaştığı seviyenin açık bir göstergesidir. Bu nesir parçasında dikkat çeken şeylerden biri Helvacızâde'nin kullandığı süslü ve dönemi için ağır üsluptur. Ancak söyleyişteki kudret ve estetik, üslubun ağırlığını ortadan kaldırmakta ve duyguların samimiyeti ile nesre klasik üslupta yazılmış değerli bir eser vasfı kazandırmaktadır.

3. Edebî Anlayışı

Muharrem Hasbî, Klasik Türk şiiri geleneği içinde yetişmiş, yeni ile pek ilişki kuramamıştır. Şairin yaşadığı sosyokültürel ortam ve devir, ister istemez onun geleneğin bozulmuş da olsa örneklerini veren yerel bir şair olarak kalmasına neden olmuştur. Şiir ve nesirlerinin tamamının mevcut olmaması eserleri hakkında tam bir hüküm verilmesine mani olmaktadır. Yine de şairin dili, üslubu ve tarzı hakkında fikir edinebileceğimiz malzeme mevcuttur. Şiirinde mevcut olan birbirine benzeyen söyleyişler, derin hassasiyetler yakalamak ve ince buluş sergilemekteki kısırlık; bilhassa kaside ve manzum tarihleri onun “kalemimi ısmarlama işlere oynatan” ve kalemiyle hayatını kazanan “ortalama” bir şair olarak sınıflandırılmasına neden olmuştur. Sık kaleme aldığı vefat tarihleri onun bir “kitabe-i seng-i mezar” şairi olarak anılmasına sebep olmuştur. Bu durum Hasbî Efendi'yi kimi ölüm temalı şiirlerinde olduğu gibi yer yer hikemiyata da sevk etmiştir. Gazellerinde klasik Türk şiirinin mazmunlarını işleyen ve geleneğin sınırlarından çıkmayan Hasbî Efendi, Meşrutiyetçi olmasına rağmen Abdülhamit'e övgüde kusur etmeyen, otoriteye boyun eğen bir şair görünümü vermektedir. Başka bir ifadeyle “ölçü ve otoritenin sınırları” bütün şiirlerinde hissedilir. Kimi yerlerde şair olmayı yükselmenin yollarından biri olarak sayan Muharrem Hasbî, *Şairiyyet mâye-i ikbâl olur erbabına / Kâinat dil-dâdedir hüsn-i beyân ashâbına* dizelerinde olduğu gibi, hayatında şiiri ve şairiyeti paye ve mevki için bir vesile olarak gören bir yaklaşım içinde olmuştur. Anlaşıyor ki devrin ve şairin hayat şartları onu böyle bir anlayışa sevk etmiştir.

Muharrem Hasbî'nin yaşadığı dönem yenileşen Türk Edebiyatı'nın roman ve tiyatro gibi türlerde ilk eserlerin verildiği dönemdir. Söz konusu edebî türlerde verilen eserlerin muhtevalarına yönelik eleştiriler dile getiren şair, bir fert ve eğitimci gözüyle roman ve tiyatrolardaki işlenen konuların toplumu ve bilhassa gençliği nasıl etkilediğine dair fikir beyan etmiştir. Hasbî Efendi 15 Kânunusani 1311 (27 Ocak 1896) tarihli Kıbrıs'ta çıkan *Zaman* gazetesine Adana Mekteb-i İdâdisi muallimlerinden Ali Rıza Efendi'nin Fezâil-i Askeriyye adlı eserinin neşri üzerine kaleme aldığı yazısında böyle eserler dururken romanlarda işlenen muhtevanın gençliği olumsuz etkilediğini şu ifadelerle belirtir:

“İki kalb-i şehvet-perestin sevk-i itibariyle Avrupa köşelerinde husûle gelen mâcerâ-yı sefâhati musavvir romanları tercüme ederek Âsâr-ı milliye sırasına idhâl eden tehi-destân-ı ibtisâra ne diyeceğiz? Âdâb-ı dîniyye ve âdât-ı meşrûa-i milliyeye tebâyün-i kâmilî bulunan böyle herze-nâmeler esas mebnâ-yı insâniyyet olan ahlâkı rahnedâr-ı fesâd etmekten başka neye hizmet eyler?

³⁶ Hasan Basri, “Muharrem Hasbî (3)”, *Karesi*, nr. 38, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.

(...)

Baston be-dest olarak “bonjur”, “bonsuvar”, “monşer” debdebe-i liâniyyesiyle kisve-i ihtişama gençlerimiz tâbir-i âhîrle alafranga medenîlerimizi pek çoktur....

Niçin Avrupa'nın mesire-i sefâhetlerinde idâre-i fikr ü hayâl ediyorsun? Hâk-i pâk-i vatan senden istifâde, millet hizmet, insaniyet de hüsn-i siyret bekliyor. Sen ise milleti zîr-i pâ-yi ihtikârında bulundurmak ve fikr-i milleti tesmîm etmek istiyorsun! Neûzubillâh!”³⁷

Helvacızâdenin burada eleştirdiği ismin Recaizâde Mahmut Ekrem ve kastettiği romanın da o dönemde *Servet-i Fünûn* mecmuasında yeni tefrika edilmeye başlanan *Araba Sevdası* olduğu değerlendirilmektedir.³⁸

M. Hasbî; tiyatrodâ işlenen konular ve aktrisler hakkındaki olumsuz düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Tiyatro sahneleri umumiyetle temâşâgâh-ı ibret itikâd-ı hevâ-perestânesinde bulunmak da şîve-i medeniyyet iktizasından imiş. Hele kayd-ı umûmiyyet câlib-i dikkattir. Evet tiyatrolar zâil-i ahlâkın avâkib-i muzırmasını ve fezâil-i ahlâkın da netâyic-i hasenesini tasvîr ederek pîş-gâh-ı temâşâyâ atar ve kulûb-ı nâzırını rikkat-pezîr-i intibâh eyler imiş. Tiyatro oyun değil mi? İnsan laubiyâtdan değil, sahâif-i ciddiyâtdan istifâde-çm-i gayret olmalı. Şer'an ve fennen mâhî-i hayât-ı beşeriyye olduğu sâbit olan âlem-i âbın girdâbe-i felâketlerinde yuvarlanıp devr-i bahâr-ı hayâtını seylâbe-i hazân önünde mahveden bazı gençlerimizin nazar-ı teessüfle hâl-i perişânîleri bu hande-hânelerin verdiği derslerin netâyic-i vâhimesi değil mi? Aktrislerin evzâ-ı nazar-firîblerinden ve oyuncuların hande-bahş-ı nâzırın olmak için etvâr ü harekât-ı mudhikelerinden ibret aramaktan ise, hakikaten dâire-i medeniyyet dâhilinde bulunan âsâr-ı ciddiyeye nâfiadan istifadeye çalışmak daha ziyâde muvafık-ı şân-ı insaniyettir. Hele mücerred galeyan-bahş-ı dem'-i şehvet olmaktan başka bir tesiri olmayan “pandomima”dan da mı ibret alacağız? Heyhât!”³⁹

Muharrem Hasbî'nin bu tavrı Muallim Naci'nin Recâizâde'ye ve dönemin edebî yeniliklerine karşı tavrını anımsatmaktadır. Ayrıca onun dil ve edebiyat sahasında olduğu gibi sosyal ve kültürel hayatta muhafazakâr bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Helvacızâde Muharrem Hasbî 1863-1914 yılları arasında yaşamış şair, eğitimci, gazete yazarı ve İkinci Meşrutiyet sonrası Karesi Meclis-i Mebusan vekilidir. Yaşamını 19. Yüzyıl sonu 20.yüzyıl başlarında Osmanlı kültür ve edebiyat geleneğinin İstanbul dışındaki merkezlerinden biri olan Balıkesir'de geçiren şair, sanatını Klasik Türk şiirinin sınırları içinde icra etmiştir. Şehrin sosyal ve kültürel hayatı, dönemine göre oldukça iyi sayılabilecek modern ve klasik eğitim kurumları, bilhassa şehirdeki canlı ilim, sanat ve basın hayatı Muharrem Hasbî Efendi'nin yetişmesinde rol oynamıştır. Dönemin seçkin orta eğitim kurumlarından Karesi İdâdisi'nde 15 yıl muallimlik yapan şair, ağırlıklı olarak Türkçe ve edebiyat dersleri okutmuştur. Kaynaklarda geçen “talebelerine hür ve serbest bir eğitim verdiği” bilgisi ve modern eğitimi şehirde uygulamaya çalışan M. Ali Aynî gibi mutasarrıflara olan desteği onun yenilikçi düşüncelere sahip olduğunu gösterir. Ayrıca Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Karesi vekilliği yapması dönemin özgürlükçü fikirlerini benimsediğinin de açık bir ifadesidir. M. Hasbî Efendi'nin şairliği ve eğitimciliği şahsiyetinin en belirgin yönleridir. Küçük yaşlardan itibaren şiir yazdığı bilinen ve hayatının sonuna kadar sanatını icra eden Helvacızâde'nin ailesine bıraktığı şiir defterindeki şiirleri, çeşitli yayın organlarında çıkan yazı ve manzumeleri, ayrıca şehrin çeşitli yerlerinde bulunan onun kaleminden çıkmış kitabeler şairin edebî yönünü değerlendirmek için temel kaynaklardır. Onun hakkında neşredilmiş tek çalışma Metin Kayahan Özgül'e aittir. Bu çalışmada şairin hayatı ve eserleri detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Kitapta

³⁷ M. K. Özgül, s. 10.

³⁸ M. K. Özgül, s. 10.

³⁹ M. K. Özgül, s. 11.

şairin hayatı ve eserleri hakkında genel bir değerlendirme bulunmakta, Hasbî Efendi'nin ailesine bıraktığı şiir defterindeki manzumelere yer verilmektedir. Bu manzumeler klasik anlamda divan tertibinde değildir. Zira divanlarda olması gereken düzenleme ve bazı nazım türleri eksiktir. M. Hasbî'nin birtakım sebeplerden dolayı sağlığında şiirlerini tertip ederek neşredememesi eserlerinin kaybolmasına sebep olmuştur. *Çağlayan* dergisinde “Divân-ı Aşk” adıyla bahsi geçen ve daha sonra izine rastlanmayan şiirlerin onun 1998’de neşredilen manzumeleri olup olmadığı da tartışmalıdır. Muharrem Hasbî'nin şiir ve nesirlerinin yayımlandığı gazete ve dergilerin taranması, mevcut şiirlerinin karşılaştırılarak tespit edilmesi gerekmektedir. Klasik Türk şiirinin nazım tür, şekillerini kullanan ve aruza hâkim bir şair olduğu görülen Hasbî Efendi, yaşadığı dönemin yeniliklerinden pek fazla etkilenmemiş, etkilense de bunu sanatına yansıtmamıştır. Şiirlerinde derin bir muhteva ve ifade zenginliği görülmeyen, dil ve üslûp konusunda ise dikkatli olduğu anlaşılan şairin artık bozulmaya başlayan divan şiiri geleneğinin taşradaki örneklerinden biri olarak değerlendirilmesi gerekir. M. Hasbî Efendi'nin manzum tarih yazmada başarılı olduğu görülmektedir. Nesirlerinde görülen oldukça süslü dil ve güçlü üslubunun bilhassa dili ve muhtevayı estetik kullanımındaki başarının en dikkat çekici örneği Hasan Basri'nin neşrettiği M. Hasbî'ye ait taziyenâmedir. Bu parça onun nesir sahasındaki kaleminin kudretini ispat etmektedir. Tek bir cümleyle ifade etmek gerekirse Helvacızâde Muharrem Hasbî Osmanlı şiir mirasını Balıkesir’de yaşatmış, şiirleri beğenilmiş, manzum tarih yazmakta ustalaşmış ve yaşadığı şehirde bir kitabe şairi olarak ünlenmiş şair, eğitimci ve yazı üstadıdır.

Kaynakça

- Aynî, Mehmet Ali, *Hatıralar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- Çantay, Hasan Basri, “Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay”, Haz. K. Kâni Akpınarlı, *Balıkesir Adalet*, Sayı 733, 30 Aralık 1964.
- Çantay, Hasan Basri, *Babamın Şiirleri*, Hz. Mürşit Çantay, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1964.
- “Divan-ı Aşk”, *Çağlayan*, Sayı 6, 1 Ocak 1926.
- Hasan Basri, “Muharrem Hasbî (1)”, *Karesi*, nr. 36, 15 Kânunuevvel 1331/28 Aralık 1915.
- Hasan Basri, “Muharrem Hasbî (3)”, *Karesi*, nr. 38, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916.
- Özgül, Metin Kayahan, *Helvacızâde Muharrem Hasbî, Hayatı ve Eserleri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- Özsarı, Mustafa, “19.Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir’in Sosyal ve Kültürel Hayatına Genel Bir Bakış”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, Ocak 2007, s. 183-196.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, İstanbul 1998.
- Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Karesi Meşahiri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir 1999.